

Hz. İbrahim'in İmanı ve Tevhid Mücadelesi

MUAMMER ESEN

DOÇ. DR., ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

muammer.esen@hotmail.com

Özet

Peygamberler atası olarak da anılan Hz. İbrahim, tüm inananların bilincinde kendisine üstün bir yer edinmiş tevhid mücadelesinin önderi olmuş bir peygamberdir. O, Kur'an'ın da açıkça belirttiği üzere, her zaman tek bir Tanrı'ya inanmış, hiçbir zaman Allah'a ortak koşmamıştır. O, Allah'ın, dünyada kendisini elçi olarak seçtiği; kendisine hidayet, dürüstlük ve bilgi gücü (*rüşd*) verdiği ve böylece kendisini insanlara *imam*, yani önder yaptığı bir peygamberdi. O, “doğru sözlü, dosdoğru (*sıddik*) bir peygamber”, katı kalpli olmayan, “yumuşak huylu, içli ve kendisini Allah'a adanmış bir insandı.” “Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükreden”, misafirperver, sözünün eri vefakâr bir insan, görevini tam olarak yerine getirdiği için, Allah'ın, kendisini insanlara örnek yaptığı bir peygamberdi. Nitekim bütün bu özellikleri ve mücadelesiyle o, tek başına bir ümmet, her iyiliği kendi kişiliğinde toplayan önder bir kişilikti. Bütün bu güzel kişilik özelliklerine sahip olan Hz. İbrahim, önce babasından başlamak üzere, halkına ve nihayet kendi döneminin ileri gelen yöneticilerine karşı iman ve tevhit mücadelesi vermişti.

Anahtar Kelimeler: İbrahim, İman, Tevhid, Küfür, Mücadele

Abstract

The Faith of Abraham and His Struggle for Tawhid

Abraham, also known as the patriarch, is a great prophet who pioneered the efforts towards establishing the doctrine of divine oneness (*tawhid*), thereby gaining a unique place in the hearts of the faithful. As the Qur'an openly testifies, he always believed in one deity and never attributed associates to Allah, who chose him as a messenger in the world and gave him guidance and righteousness, thus making him a leader (*imam*) for humanity. Abraham “was a man of truth and a prophet,” and he “was mild, implor-

ing, and penitent.” He was a man who “showed gratitude to Allah for His favors,” and who is hospitable, a loyal man of his words, and a prophet whom Allah made a leader upon fulfilling his duties. Because of all these qualities and the struggle he put on, he is deemed an *ummah* by himself and was a leading personality who collected all goodness in himself. He was a great prophet for struggling against his own father first and then the ruling elite of his time about belief in God and the doctrine of *Tawhid*.

Keywords: Abraham, faith, *tawhid* (oneness of God), unbelief, struggle

I. GİRİŞ

Allah’ın birliğini, O’nun, tüm yetkin nitelikleri Kendisinde topladığını, yaratılmışlara özgü noksanlıklardan uzak olduğunu, eşi ve benzerinin olmadığını, yegâne yaratıcının ve evrendeki her işin asıl çekip-çevireninin O olduğunu bilip buna iman etmek; O’ndan başkasına tapmamak; yapıp ettiklerimizi sadece O’nun rızasını gözeterek yapmak gibi kapsam alanı oldukça geniş manaları içeren tevhid, dinin özüdür. Bu bakımdan, İslam, esasen tek bir esas üzerine kuruludur, o da tevhiddir. Tevhidin yanında, *nübüvvet* ve *mead* gibi her biri, tevhid-den ayrı birer iman esası sayılan hususlar, ayrı kendi başlarına kaim birer iman esası olmayıp, bunlar, temel esas olan tevhid inancının zorunlu uzantılarıdır.

İslam dinin usûl ve furûuna ilişkin her şeyin temel bir esası vardır, o da tevhiddir. İslam, işte bu temel esas üzerine kuruludur. Dolayısıyla bütün söylem ve eylemlerin beslendiği ana kaynak tevhid inancıdır ve onun dışında sayımı yapılan esasların onunla ilişkilendirilmesi gerekir.¹ Buna göre, esasen her tür söylem ve eylem tevhidle ilişkilidir ve onunla bir anlam ve değer kazanır.²

Dinin temeli olan tevhid esasının ilk tebliğcisi, şüphesiz insanlığın atası Hz. Âdem’dir. Bu kutsal görevi, daha sonra insanlığın ikinci atası ve azim ve sebat sahibi (*ulu’l-azm*) peygamberlerin ilki sayılan Hz. Nuh devam ettirmiştir. Ancak ne var ki, zamanla insanların pek çoğu, tevhid akidesinden uzaklaşarak, şirkin, Allah’a ortak koşmanın, söylem ve eylemlerinde tevhide aykırı düşmenin türlü versiyonlarına sürüklenmek suretiyle akla, kesin bilgiye dayalı gerçek, doğru (*sahîh*) bir tevhidî imandan sapmışlardır.

Böylece sahih tevhid inancı, yerini, şirkin envâ-ı çeşidine bırakmış, yaratıcı ile bağlar kesilmiş, tek bir Tanrı’ya tapma ve sadece O’na ibadet etme

1 Bkz. Şeriati, Ali, *Hız.İbrahim’le Buluşmak*, (çev. Mustafa, S. Altunkaya), Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 22-23.

2 Şeriati, *Hız.İbrahim’le Buluşmak*, s. 19

düşüncesi terk edilmiş ve yeniden cehalete, bilgisizliğe dayalı kör bir taklidî inancın pençesine düşülmüştür. Haliyle insanlık, böylece yeniden Allah'ın birliği (tevhid) düşüncesine yabancılaştığı gibi; tevhid inancının, soyut söylemler dışında kapsadığı geniş manaları ve bu anlam bütünlüğü bağlamında yapılması zorunlu eylemlerin mahiyetini kavrayıp gereğini yerine getirmekten de uzaklaşmıştır. Böylece Hz. Nuh'un tebliğ ettiği tevhid akidesi uzun bir müddet kaybolmuştur. Bu yüzden Allah, "Nuh'tan sonraki nesillerden nicelelerini helâk etmiştir."³

Tanrı, dinini, zaman zaman insanlar arasından seçip onlara gönderdiği peygamberler aracılığıyla tevhidî çizgiye çekmek istemiştir. Nitekim O, Hz. Nuh'tan asırlar sonra, Hz. İbrahim'i de işte bu amaçla, yani insanlara tevhid esasını doğru bir şekilde tebliğ etmek üzere peygamber olarak seçip göndermiştir. Çünkü onun doğup büyüdüğü yerin, içinden çıktığı toplumun insanları, başta ay, güneş ve yıldızlar gibi çeşitli gök cisimleri olmak üzere, diğer pek çok puta tapınmakta, onlara ibadet etmekteydiler.⁴

3 İsrâ, 17/17. Ayrıca bkz. ez-Zeyn, Semih Âtuf, *Mecma'u'l-Beyâni'l-Hadîs; Kasasu'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1988, s. 177.

4 Doğup büyüdüğü yer; babası, ailesi, çevresi, kavmi ve inançları, göçleri ve genelde hayatı ve mücadelesi ile ilgili bilgi için bkz. Taberî, İbn Cerîr, *Kıssasi'l-Enbiyâ*, (neşr. Cemal Bedran), Dâru'l-Misriyye el-Lübânîyye, Kahire 1994, s. 129-182; Sir Leonard Woolley (Directeur des fouilles d'Ur), *Abraham; Découvertes Récentes Sur Les Origines Des Hébreux*, Paris 1949; Akkâd, Abbas Mahmud, *İbrâhîm; Ebu'l-Enbiya*, Dâru'r-Resâd el-Hadîse, y.y, t.y; Sübhânî, Cafer, *el-Kıssasi'l-Kurânîyye*, Mektebetü't-Tevhîd, Kum 1428 (h.), 1/184-266; Ali Şerai, *Hz. İbrahim'le Buluşmak*, (çev. Mustafa S. Altunkaya), Fecr Yayınları, Ankara 2005; Ârif, Hışam Fehmi, *Sîretü İbrâhîm el-Lalîl*, Dâru'l-Beşâir el-İslâmî, Beyrut 1996; Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Peygamberler tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 88-113; Canan, İbrahim, *Hz. İbrahim'den Mesajlar*, Işık Yayınları, İstanbul 2005; Uşşak, Cemal (ed.), *Hz. İbrahim'in İzzinde*, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul 2001; Cezâirî, Seyyid Ni'metullah, *Kıssasu'l-Enbiyâ*, (neşr. Muhsin Akîl), Dâru'l-Belâğa, Beyrut 1997; Köksal, Mustafa Âsım, *Peygamberler Tarihi*, TDV. Yayınları, Ankara 1990, 1/141-227; Sâbüni, Muhammed Ali, *en-Nübüvve ve'l-Enbiyâ*, Dâru's-Sâbüni, Mektebe 1390 (h.), s. 145-164; Tabbâra, Afif Abdulfettah, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, (çev. Ali Rıza Temel – Yahya Alkın), İstanbul 1998, s. 118-174; Vessâni, es-Seyyid Hasan, *Tavârihu'l-Enbiyâ*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut 1984, s. 64-97; Mevdûdî, Seyyid Ebû Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. A. Asrar), Pınar yayınları, İstanbul 1985, 1/425-434; Berkî, Şakir, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, Ankara 1957, s. 30-36; Hâlidî, Salâh Abdulfettah, *Mevâkıfu'l-Enbiyâ fi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2003, s. 103-149; Neccâr, Muhammed tayyib, *Târîhu'l-Enbiyâ*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1983, s. 95-115; Akıncı, Ahmet Cemil, *Hz. İbrahim*, Bahar yayınları, İstanbul 2005; Cerrâr, Me'mûn Ferîz, *Şahsiyyât Kur'ânîyye*, Dâru'l-Beşîr, Amman 1992, s. 7-12; Muhammed el-Fakî, *Kıssasi'l-Enbiyâ*, Mektebetü Vebbe, Kahire 1989, s. 61-90; N. Mehmet Solmaz, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1975, 1/73-91; Yusufoglu, Selman, *Kur'an'daki Peygamberler*, Bilgeoguz Yayınları, İstanbul 2007, s. 89-108; Zuberi, Masarrat Husain, *Abraham; His Life and Times*, Karachi 1985; Wheeler, Brannon M. (ed.), *Prophets in the Quran*, London 2002, s. 84-117; Knappert, Jan, *Islamic Legends; Histories of the Heroes, Saints and Prophets of Islam*, E.J.Brill, Leiden 1985, s. 72-82; Bottéro, Jean, "Kitabı Mukaddes'teki Tanrı", *İnancın En Güzel Tarihi* içinde, (çev. İsmet Birkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 24-42.

II. Faziletleri, Özellikleri

Hız. İbrahim, Hız. Nuh'tan sonra insanlığa gönderilmiş peygamberlerdendir.⁵ O, Peygamberler babasıdır;⁶ iki oğlu Hız. İsmail ve Hız. İshak'ın soyundan pek çok peygamber gelmiştir. O, bir tevhid kahramanıdır,⁷ tevhid dininin önderidir.⁸ Hız. İbrahim, dinin, sahih imanın özünü ve esasını oluşturan tevhid geleneğinin en büyük ıslahatçısıdır. Şüphesiz bu sağlam tevhid geleneğinin tamamlayıcısı ise, Hız. Muhammed'dir.⁹

Hız. İbrahim, gerçek bir mümin,¹⁰ tek bir Tanrı'ya inanan, O'na şirik koşmayan müvahhid bir Müslümandı.¹¹ O, bizzat yüce Allah'ın dediği gibi, "Allah'a gönülden yönelip itaat eden hidayet önderi örnek bir muvahhitti."¹² Dolayısıyla o, hiçbir zaman Allah'a ortak koşan müşriklerden olmadığı gibi;¹³ aynı zamanda o, "ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyandı; o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslümandı."¹⁴ Yüce Allah, O'na, hidayet, dürüstlük ve bilgi gücü (rüşd) vermiş,¹⁵ böylece O'nu, insanlara imam, yani önder yapmıştır.¹⁶ O, dünyada, Allah'ın seçkin bir kulu; ahiretin ise salihlerindedir.¹⁷ Allah, O'na, kesin iman edenlerden olması için, göklerin ve yerin sırlarını, muhtemem varlıklarını, hükümranlığını (melekût) göstermiştir.¹⁸ Nihayet yüce Allah, Hız. İbrahim'i kendisine dost (Halil) edinmek¹⁹ suretiyle O'na verdiği değeri göstermiştir. Çünkü O, dilediğinin derecelerini yükselten hikmet sahibi, her şeyi hakkıyla bilen²⁰ bir varlık olarak, Hız. İbrahim'e, kavmine karşı kullanmak üzere Kendi delillerini bahşetmiştir.

5 Mevdudi, Ebü Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hız. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. A.Asrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1985, I/425.

6 Neccâr, Muhammed Tayyib, *Târihu'l-Enbiyâ*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1983, s. 95.

7 Sübhânî, Âyetullah Ca'fer, *el-Kasasu'l-Kur'âniyye*, Mektebetü't-Tevhid, Kum 1428 (h.), I/185.

8 Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 88.

9 Şeraiti, *Hız. İbrahim'le Buluşmak*, s. 19.

10 Sâffât, 37/111.

11 Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67; En'âm, 6/161.

12 Nahl, 16/120.

13 Nahl, 16/120.

14 Âl-i İmrân, 3/67.

15 Enbiyâ, 21/51.

16 Bakara, 2/124.

17 Bakara, 2/130.

18 En'âm, 6/75.

19 Nisâ, 4/120.

20 En'âm, 6/83.

Hz. İbrahim “dosdoğru (*sıddîk*) bir peygamber”²¹, kalbi katı olmayan, yumuşak huylu, içli ve kendisini Allah’a vermiş bir insandır.²² Nimete şükreden,²³ misafirperver,²⁴ sözünün eri vefakâr bir insan,²⁵ görevini tam olarak yerine getirdiği için, Allah’ın, kendisini insanlara önder yaptığı bir peygamberdir.²⁶ İşte bütün bu güzel özellikler, onun iman ve tevhid mücadelesini kolaylaştıran unsurlar olmuştur.

III. İmanı

Hz. Âdem’le başlayan tevhidî inancın, zaman içinde bozulmasıyla birlikte yerini putperestliğin envâyi çeşidine bıraktığı bilinen bir gerçektir. Özellikle tarihi bize kadar gelen ve insanlığın ikinci atası sayılan en eski peygamberlerden Hz. Nuh’un puta tapanlarla savaştığını Kur’an bize haber vermektedir.²⁷ Buradan da anlaşılıyor ki, tevhidî inanç yanında, puta taparlık da, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan en eski bir din türüdür.²⁸

Tarihî araştırmaların bize gösterdiğine göre, Hz. İbrahim’in yaşadığı dönemde, özellikle de içinde yaşadığı toplumda, insanlar, yıldızlara, aya ve güneşe tapınmaktaydılar.²⁹ Nitekim Hz. İbrahim’in kavmiyle olan inanç tartışmaları da açıkça göstermektedir ki, içinden çıktığı Babil halkı, ekseriyetle başta gök cisimleri olmak üzere, onların yeryüzündeki sembolleri gibi gördükleri ve çeşitli adlarla andıkları yeryüzü putlarını da tanrı edinmişlerdi. Bununla birlikte bunlar, bütün müşrik topluluklar gibi, gökleri, yeri ve içindekilerini yaratan tek bir yaratıcının varlığına inanmaktaydılar. Nitekim Kur’an’ın pek çok ayetinde bu, açıkça dile getirilmektedir: “*Onlara (müşriklere), ‘Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?’ diye sorsan, mutlaka ‘Allah’ derler.*”³⁰

Müşrikler, kendilerine sorulunca, dünya ve onda bulunanların Allah’a ait olduğunu, göklerin ve arşın Rabbinin Allah olduğunu, her şeyin melekûtunun

21 Meryem, 19/41.

22 Hûd, 11/75.

23 Nahl, 16/121.

24 Hûd, 11/69; Zâriyât, 51/25-27.

25 Necm, 53/37.

26 Bakara, 2/124.

27 Bkz. Nuh, 71/23.

28 Daha fazla bilgi için bkz. Ateş, *Kur’an’da Peygamberler Tarihi*, s. 92-93.

29 Bkz. Tabbâra, *Kur’an’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, s. 132.

30 Ankebût, 29/61.

O'na ait olduğunu söylerler.³¹ Buradan da anlaşılıyor ki, Allah'a ortaklar koşan putperest müşrikler, Allah'ın varlığına, O'nun, göklerin, yerin ve içindekilerinin yaratıcısı olduğuna inanmakla birlikte, göksel cisimleri, putları, evrenin işlerini tedbir eden birer "rab" olarak görüp, bu şekilde onlara inandıkları için, onlara da tapınmayı kendilerince gerekli görmekteydiler.³² Oysaki gökleri ve yeri yaratan, onların melekûtunun, hükümrânlığının yegâne sahibi olan Allah'ın, işleri de tedbir eden tek bir Tanrı olduğu gerçeği, Kur'an'da açıkça vurgulanmaktadır.³³

Çeşitli varlıkları tanrılar edinen putperest kavminin aksine Hz. İbrahim, her zaman tevhid inancı üzerine olmuştur.³⁴ Nitekim Kur'an'ın ifadesiyle o, gerçek bir mümin,³⁵ tek Tanrı'ya inanan, O'na ortak koşmamış muvahhid bir Müslümandı.³⁶

Hz. İbrahim'in, kavminin aksine, akli kestiği andan itibaren putlara tapınmanın, onlardan medet ummanın, Tanrı'ya giden yolda onların aracılığına güvenmenin yanlışlığını, hatta saçmalığını kavradığı anlaşılmaktadır. Esasen atalarını taklitten kendini kurtarabilen akl-ı selim beyinlerin putlara tapması beklenemez. Nitekim küçük yaşlarından itibaren aklını çalıştırdığı anlaşılan Hz. İbrahim'in, atalarından ve çevresinden duyup gördükleriyle yetinmeyerek evren ve evrende olup bitenler üzerine akıl yürüttüğü görülmektedir. Evrendeki olağanüstü ince düzen ve intizamın ayırıcısına varmak suretiyle o, her şeyi bilen, irade ve kudretiyle evreni yaratan, evrende olup-biten her şeyi çekip-çeviren (*müdebbir*) hikmet sahibi tek bir Yaratıcının varlığı düşüncesine ulaştığı gibi, tek bir Tanrı'ya ibadet ederek O'ndan başka varlıklara tapınmamak gerektiğinin bilincine de ulaşmıştır.³⁷

Hz. İbrahim'in, bir taklidî inancın takipçileri olan içinden çıktığı toplumun aksine, sahîh imana ulaşmada akli düşünce yöntemini kullanarak gerçek tevhidî imanın ne olduğunu çok iyi kavradığı anlaşılmaktadır. Nitekim böyle bir tevhidî iman donanımına sahip olan Hz. İbrahim, kavmine, "neye tapıyorsunuz?" diye sorunca, onlar, putlara tapıklarını, onlara tapmaya devam edeceklerini söyle-

31 Mü'minûn, 23/84-89.

32 Bkz. Sübhânî, *el-Kıyasu'l-Kur'âniyye*, I/199.

33 Bkz. Ra'd, 13/2.

34 Aksini iddia eden görüşler için bkz. Bottéro, Jean, "Kitabı Mukaddes'teki Tanrı", *İnancın En Güzel Tarihi* içinde, (çev. İsmet Birkan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

35 Sâffât, 37/111.

36 Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67; En'âm, 6/161; Nahl, 16/120.

37 Konuya dair ayrıca bkz. Neccâr, *Târîhu'l-Enbiyâ*, s. 98.

yince, “yalvardığınızda onlar sizi iştirler mi? Yahut size fayda ve zararları olur mu?” diye tekrar sorar. Onların, “Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk” demelerine karşılık ise, “İyi ama sizin ve önceki babalarınızın neye tapışını düşündünüz mü?!”³⁸ demek suretiyle onun, gerçek imana giden yolda akli düşüncenin önemine vurgu yaptığı açıkça gözükmektedir.

Buradan da anlaşılıyor ki, Hz. İbrahim, esaslı bir inanç sorgulaması yapmaktadır. Çünkü inancı, inançları sorgulamadan gerçek bir imana ulaşma imkânı yoktur ve işte böyle olduğu içindir ki, Hz. İbrahim, düşünen, akıl yürüten, akıl yürütme yoluyla gerçeğin bilgisine ulaşma yöntemini kullanan akıllı biri olarak, akla, bilgiye istinat eden sağlam bir imana ulaşmıştır. Çünkü İslam'ın imanı, tefekkürü öteleyen, telkin ve taklide yaslanan temeli çürük bir inanç değil; aksine o, temelini akla, akli tefekküre dayandıran tahkiki bir imandır. Bu tür bir iman, aklın bir fiilidir. Dolayısıyla akla dayanmayan bir imanın, tahkiki iman ölçütleri bakımından herhangi bir değer ifade ettiği söylenemez. Kur'an, “dinleyip de sözün en güzeline uyanları, Allah'ın kendilerine yol gösterdiği, akletme yetilerini en iyi şekilde kullanan akıl sahibi kişiler”³⁹ olarak sunarken, doğruyu bulma noktasında aklın ne derecede önemli bir unsur olduğuna da böylece vurgu yapmış olmaktadır.

Esasen böyle bir yöntemi kullanmadan, sahih, yani doğru, hakikî bir imana ulaşma imkânı da yoktur. Dolayısıyla “İbrahim'e Övgü”⁴⁰ başlığı altında, “İbrahim,... bilgeliği nedeniyle büyüktü; bilgeliğin sırrı akılsızlığıydı”⁴¹, “İbrahim inanmıştı ve şüphe etmiyordu. O, akıl almaz olana inanmıştı”⁴² gibi akli yadsıyan, sanki aklını kullanan kişi iman gerçeğine ulaşamaz gibi ipe sapa gelmez sözler sarf eden Kierkegaard'ın dediklerinin aksine, Hz. İbrahim, her zaman aklını kullanarak doğru imana ulaşmıştır. Kierkegaard, aksi bir düşüncede olabilir; çünkü ona göre zaten, “imanın başladığı yer, düşüncenin terk ettiği yerdir”⁴³; çünkü yine ona göre “iman hareketleri, saçmalığın inayetiyle durmaksızın yerine getirilmelidir.”⁴⁴ Kierkegaard'ın iman anlayışı böyle olabilir, onun “iman”ı, saçma olana inanç şeklinde fideist bir inanç olabilir; an-

38 Şuarâ, 26/70-76.

39 Bkz. Zümer, 39 / 18.

40 Bkz. Kierkegaard, Soren, *Korku ve Titreme*, (çev. N. Ekrem Düzen), Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 15.

41 Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 16.

42 Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 20.

43 Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 47.

44 Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, s. 33.

cak şu açıkça bilinmelidir ki, İslam'ın imanı, akıl dışı saçma olana inanç değil, aksine, temeli akıl olan gerçek bilgi zemini üzerine inşa edilen bir imandır. Nitekim Hz. İbrahim'in imanı da, Hıristiyan filozofun söylediklerinin aksine, İslam'ın akla dayanan imanındır. İslam'da, akılı olmayanın dini de olmaz; çünkü aklını kaybetmiş, düşünemez hale gelmiş biri, dinen sorumlu değildir. Dolayısıyla iman, akla, akıl sahibine hitap eden bir kavramdır.⁴⁵

Hz. İbrahim'in imanı, akla istinat eden sahih İslam imanındır. Çünkü evren ve içindeki varlıkların yaratılışı ve onların tedbiri, idaresi üzerinde akıl yürütme yöntemlerini kullanarak Allah'ın birliği fikrine, bilgisine, imanına ulaşan Hz. İbrahim, atalarından kalma gelenekleri hiçbir sorgulamaya tâbi tutmadan onlara inanmak suretiyle putlara tapan insanların akıl almaz düşüncesizliklerini eleştirmekle kalmaz, onları da, selim bir mantıkla evrendeki olaylar üzerinde düşünmeye çağırır. Putları tanrılar edinen babası ve kavmini açık bir sapıklık içinde gören Hz. İbrahim, göklerin ve yerin melekûtunu gözlemleyerek gerçek kanıtlardan hareketle yakînî, kesin bir imana kendisi ulaştığı gibi, kavminin de aynı delillerden hareketle sahih bir imana ulaşması ve gerçekleri görebilmeleri için, onların birer “rab” olarak görüp taptıkları, yıldıza, aya ve güneşe önce, “*Bu benim rabbim!*”⁴⁶, ya da daha farklı bir mealle, “*Şimdi bu benim Rabbim öyle mi!*” der. Bunlardan her biri ardı ardına batıp kaybolunca da, bu sefer onların, yani kavminden olan insanların aklına hitap ederek, “*Ben batanları sevmem!*” demek suretiyle inandığı asıl gerçeği, “*Ey kavmim! Ben sizin ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri var edene çevirdim. Ben ortak koşanlardan değilim*”⁴⁷ gerçeğini haykırır.

Her ne kadar, Hz. İbrahim'in peygamberlik öncesi dönemde Rabbi'ni arama yolunda önce gök cisimlerinden olan yıldıza, aya ve güneşe gerçekten “rabbim!” dediği, ancak daha sonra sözü edilenlerin gözden kaybolmasıyla birlikte onların “Rab” olamayacağını kavrayıp gerçek Rabbin varlığına ulaştığı yorumu yapılıyorsa da,⁴⁸ burada söz konusu edilen hikâyenin, pasajın ilk

45 İman-akıl ve iman-bilgi ilişkisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Esen, Muammer, “İman Kavramı Üzerine”, A.Ü.İ.F.Dergisi, cilt: 49, sayı: 1, Yıl: 2008, s. 84-87.

46 Bunun, “Bu mu benim rabbim!”, “Şimdi bu benim rabbim öyle mi!” gibi inkâr anlamı içerdiği de söylenebilir.

47 En'âm, 6/74-79.

48 Konuya ilişkin bu yöndeki görüşlerin tahlil ve tenkidi için bkz. Sübhânî, *el-Kıyasu'l-Kur'âniyye*, I/203-206. Ayrıca bkz. Hâlidî, Salâh Abdulfettah, *Mevâkıfu'l-Enbiyâ fi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2003, s. 109; Ârif, Hişâm Fehmî, *Siretu İbrâhîm el-Halîl*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Beyrut 1996, s. 48-50.

ayeti olan 74. ayette, onun, putlara tapan babası ve kavmini sapıklıkla suçlamasından da anlaşılıyor ki o, önceden beri, putlara tapınmayan, onları Allah'a ortak koşmayan tevhid inancı üzeredir.⁴⁹

Hız. İbrahim'in, kendi toplumunun, özellikle güneş, ay ve yıldızlar gibi çeşitli gök cisimlerini ve onların daha çok yeryüzündeki sembolleri olarak görülen putları "rab" edinmelerinin batıl, yani hiçbir gerçekliği, aslı esası olmayan içi boş temelsiz inanç olduğunu göstermek amacıyla böyle bir anlatım yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hız. İbrahim'in yıldız, aya ve güneşe "rabbim!" demesi, buna gerçekten inandığı için değil, kavmini doğru inanç ve ibadete ikna etmek için bir girişim olmalıdır.⁵⁰ Kaldı ki, böyle olmayıp da bu, Rabbi'ni arayan bir insanın gerçeğe ulaşmada izlediği düşünsel aşamaları içeren bir yöntem olduğu kabul edilse bile, nihayetinde bu da, bizim temel tezimize bir eksiklik getirmez. Çünkü bizim burada dile getirmek istediğimiz husus, her hâlükârda Hız. İbrahim'in, hakiki imana giden yolda, akliselim ve onun ürünü olan doğru bilgidен hareketle sahih bir imana ulaşma yöntemini kullanarak, gerçekten tapılmaya, ibadet edilmeye lâıyk gerçek tek bir Tanrı'nın varlığı inancına ulaşmasıdır.

Hız. İbrahim, böyle bir *bürhânî-cedelî* mantık yöntemiyle Allah'ın birliğini ispat için, akıl yürütme yoluyla çıkarımda bulunduğu delilleri kullanarak, kavminin "tanrı" olarak taptıkları yıldız, ay ve güneş gibi şeylerin tapınmaya lâıyk varlıklar olmadığını göstermiş olmalıdır. Ancak O'nun, "*Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim. Ben O'na ortak koşanlardan değilim!*"⁵¹ demesi üzerine, kavmi onunla tartışmaya girer. Hız. İbrahim, bundan sonraki ayetlerin⁵² de dile getirdiği gerçek kanıtlardan da açıkça görülebileceği gibi, kendi inandığı yegâne Tanrı ile onların, yani putperest kavminin edindikleri tanrılar arasındaki farklılığa işaret eder. Buna göre İbrahim'in Tanrısı, evreni yaratan, onu yoktan var edendir. Doğru yola hidayet edendir, iletendir. Her dilediği olan, her istediği yerine gelendir. Bilgisi her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir. Güvenilendir, kendine inananlara güven verendir. Dolayısıyla O'na iman edenler, O'na güvenir ve böylece kendileri de güven içinde oldukları gibi, onlar, başkalarından da kork-

49 Bkz. Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, s. 91.

50 Neccâr, *Târîhu'l-Enbiyâ*, s. 98-99.

51 En'âm, 6/78-79.

52 Bkz. En'âm, 6/80-83.

mazlar. Doğru yolda olanlar işte bunlardır. Buna karşılık puta tapanların tanrı edindikleri şeyler, tanrı olmayı hak eden hiçbir delile sahip değildirler. Bilgileri olmadığı gibi, iradeleri de yoktur. Dolayısıyla bunlar korkulacak varlıklar değildirler; fayda ve zararları yoktur. Kendileri güvenilir olmadığı gibi, inananları da güven içinde değildirler. Bunlara inananlar, her şeyden korkarlar ve nihayet bunların hiçbiri doğru yolda da değildirler.

Hız. İbrahim'in, imanını, doğru, sağlam bir zemine oturtmak için tahkikî iman arayışına diğer bir örnek ise, onun, ölüleri nasıl dirilttiğini Allah'a sorup öğrenmek istemesidir. Hız. İbrahim, "*Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!*" deyince, yüce Allah, "*yoksa inanmadın mı?!*" der. Bunun üzerine o, "*Hayır (inandım), ancak kalbim tatmin olsun diye (görmek istiyorum)*" deyince de Yüce Allah ona, dört kuş yakalayıp onları yanına almasını, sonra onlardan her dağın başına bir parça koymasını ve daha sonra da onları kendine çağırduğunda her bir parçanın koşarak kendisine geleceğini, söyler.⁵³

Gerçekte ahiret gününe, Allah'ın, o günde ölüleri diriltmesine dair iman konusu, dün olduğu gibi, bugünün de en önemli inanç meselesidir. Nitekim bu yüzden olacak ki, ahirete iman, Tanrı'ya iman'dan sonra Kur'an'da en çok bahsi geçen bir iman konusudur. Nitekim göklerin ve yerin melekûtunu, sınırlarını kavramış olan Hız. İbrahim bile, Allah'ın ölüleri nasıl dirilteceğini merak etmiştir.

Esasen Hız. İbrahim'in akıl ve vahyin de işaret ettiği bu gerçeğe kesin iman hususunda zerrece bir şüphesi yoktur. Onun bu husustaki imanı tamdır. Onun merakı, Tanrı'nın, ölüleri nasıl dirilteceği üzerinedir. O, *ilme'l-yakîn* olarak bilip iman ettiği bu gerçeği, kalbinin de mutmain olabilmesi için, ayrıca bir de *ayne'l-yakîn* olarak müşahede etmeyi arzulamış olmalıdır. Zira herhangi bir hakikatin gerçekliğini kuvvetli akli bir argüman olan *bürhan* ve *delile* dayalı olarak bilmek ile, o hakikatin gerçekliğini bizzat gözle müşahedeye dayanan bir gözlem sonucu bilmenin arasında, yakînlik açısından derece farkı olduğu bilinen bir husustur. Nitekim yüce Allah, bir ayetinde, yakîn derecelerine işaret ederken, "*Hayır; gerçek öyle değil! Eğer ilme'l-yakîn olarak bilmiş olsaydınız, orada mutlaka cehennem ateşini görürdünüz. Sonra ahirette onu çıplak gözle ayne'l-yakîn olarak göreceksiniz*"⁵⁴ diyerek, bir şeyi *ilme'l-yakîn* olarak bilme ile aynı şeyi *ayne'l-yakîn* olarak görüp bilme arasındaki derece farkına vurgu yapmaktadır.

53 Bakara, 2/260.

54 Tekâsür, 102/5-7.

Bu arada kuşların diriltilmesi olayını, özellikle Mu'tezilî müfessirlerden Muhammed b. Bahr el İsfahanî, bilinen diğer adıyla Ebû Müslim'e istinaden farklı bir şekilde yorumlamak suretiyle, onların, ayrı parçalar halinde her bir dağın başına konulması şeklinde değil de, Hz. İbrahim'in dört kuş alıp kendisine alıştırdıktan sonra bunları koyduğu yerlerden kendisine çağırması halinde ona koşup gelecekleri şeklinde yorumlayanlar da vardır. Buna göre evcilleştirilip insana alıştıırılan kuşlar, nerede olurlarsa olsun sahibinin sesini duyunca ona koştuğu gibi, bu şekilde ruhlar da, ahirette, Allah'ın çağırısına koşarlar, denilmektedir.⁵⁵ ki, böyle bir misal durumunun ahiretteki dirilmeyi açıklamada yetersiz kalacağı açıktır. Çünkü bir insanın eğiterek kendisine alıştırdığı kuşların, konuldukları yerden ya da fırlatıldığında uçarak gidip kondukları yerden çağırıldığında kendisine gelmesi, her insanın bildiği, âşına olduğu bir husustur. Dolayısıyla böyle bir durumun "ahirette ölümlerin diriltilmesi"ne örnek gösterilmesi yeterli olamaz. Böyle bir şey, Hz. İbrahim'in talebini karşılayacak, onun kalbini mutmain kılacak, onu yakînî imana ulaştıracak bir olay da olamaz; çünkü bu, mucizevî bir durum değil, aksine, her zaman, herkesin açıkça gözlemlediği sıradan bir olaydır. Kaldı ki, böyle bir yorumda sözü edilen kuşların her biri diridir. Diri kuşların, "ölümlerin diriltilmesi" gibi mucizevî bir olaya örnek teşkil etmesini düşünmek, çocukları bile ikna edemeyecek ölçekte bir misal olmalıdır.⁵⁶

Sonuç olarak Hz. İbrahim'in, Allah'ın ölümleri dirilteceğinden, onları diriltmeye gücünün yeteceğinden zerre kadar şüphesi olmadığı ortadadır. Ancak onun, konuya dair bilgisini, dolayısıyla ona dayanan imanını daha da pekiştirmek için, bilip-inandığı bir şeyin hakikatının bilgisine ayrıca bir de gözlem yoluyla ulaşmak istediği anlaşılmaktadır ki bu, kesin bilgiye dayalı sahih bir imanın önemine vurgu yapması bakımından bizlere de örneklik teşkil etmektedir. Şunu da ayrıca bilmek gerekir ki, Hz. İbrahim'in imanı, teoride kalan, sadece kendisini tatmin etmekle yetinen bencil bir iman değildir. Onun imanı, aynı zamanda eyleme de dönüktür. O, evreni ve içindekileri düşünüp müşahede etmek suretiyle ulaştığı imanını, tevhid mücadelesi doğrultusunda, başta en yakınından, babasından başlamak üzere, kendi milletine ve nihayet tüm insanlara tebliğ etme şerefini kazanmış bir peygamberdir.

55 Bkz. *Tefsîru'l-Menâr*, III/55-56. Ayrıca bkz. Ateş, *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*, s. 113.

56 Bu husustaki değerlendirmeler için ayrıca bkz. Sübhânî, *el-Kıyasu'l-Kur'ânîyye*, I/249-251.

IV. Tevhid Mücadelesi

Çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru evrilen bir insanlık tarihi tezini işleyenlerin ileri sürdüklerinin aksine, insanlığın, Hz. Âdem’le başladığını bildiren İslam inanç sistemine göre başlangıçta asıl olan tevhid inancıydı. Dolayısıyla, Tanrı’nın birliği inancına aykırı düşen şirk vb. inançlar, esasen insanın yaratılış doğasına da uygun düşen tevhid inancının bozulup yozlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Tevhid inancının bozulup yozlaştığı dönemlerde, Tanrı, bu inancı ıslah edip Kendi istediği doğrultuda rayına oturtmak için, zaman zaman insanlar arasından seçtiği insanları, onlara, tevhidî imanı tebliğ etme görevini yerine getirmek üzere göndermiştir. Nitekim Hz. Âdem’den sonra gelen Hz. Nuh ve daha sonraki dönemlerin peygamberleri olan Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve nihayet Hz. Muhammed başta olmak üzere bütün peygamberlerin tebliğinin esası, şirke karşı tevhid öğretisi olmuştur. Dolayısıyla bütün peygamberlerin mücadelesinin esasını, şirke ve putperestliğe karşı tevhid mücadelesi oluşturur.

Bu kısa girişten sonra burada bizim asıl konumuz olan Hz. İbrahim’in tevhid mücadelesini ele alabiliriz. Hz. İbrahim, tam bir şirk medeniyetinin ortasında doğmuştur. Onun içinden çıktığı toplum, şirki, sadece dinî bir inanç veya putperestlere özel bir ibadet şekli olarak değil, aynı zamanda onu, kendi siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarının üzerine kurulu olduğu bir tür medeniyet sistemi olarak da görmekteydiler. Hz. İbrahim’in kavmi, sadece ruhlara, göksel cisimlere, gezegenlere veya onların yeryüzündeki sembolü saydıkları çeşitli putlara taparak, perestiş ederek, onlara kıymetli hediyeler sunmakla yetinmemişler, ayrıca kendileri gibi birer insan olan hükümdarları bile tanrılar olarak görmüşlerdir. Bu kral tanrılar, siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuk alanında her tür yasayı koyma hakkına sahiptirler ve insanların bu kanunlara uymak dışında yapabilecekleri hiçbir şey de yoktu. Hz. İbrahim döneminin kralı Nemrud da, kendini “tanrı” olarak sunan işte bu tür kral tanrılardandı. İnsanlar da onu bu şekilde görmekteydiler. Ancak Nemrud, Allah’ın varlığını inkâr etmemekle, O’nu, evrenin yaratıcısı kabul etmekle beraber, kendisini, ülkesinin ve halkının yegâne hâkimi kral bir tanrı olarak görüyor, bunu böyle kabul etmeyenleri ise asi ve günahkâr sayıyordu.⁵⁷

İşte Hz. İbrahim, pek çok “tanrı” türünün topluma yön ve şekil verdiği böyle bir toplumda, o toplumu oluşturan insanların “tanrı” olarak kabul ettikleri

57 Bkz. Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed’in Hayatı*, I/428-429.

bütün putları reddederek tek bir Tanrı'nın ilahlığını ilan ve tebliğ edince, hem kendi toplumunun dinî inanç ve geleneklerine, hem de başta kral “tanrı” Nemrud olmak üzere bütün yönetici hâkim sınıfa karşı topyekün bir mücadelenin içine girmiş oluyordu. Böylece Hz. İbrahim, başta tanrısal özellikler taşıdığını iddia eden yönetici sınıf olmak üzere, putlardan maddî-manevi çıkarları olan tüm zümrelere karşı da savaş açmış bir konuma düşmüştü.⁵⁸

Şirke karşı tevhid inancını ilan ve tebliğ eden Hz. İbrahim'in bu husustaki ilk mücadelesi, babası Âzer ile olmuştur. O, babasına, “*Sen birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum*”⁵⁹ “*Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?!*”⁶⁰ demek suretiyle, akîl bir yöntem ve ikna edici yumuşak bir üslupla, duymayan, görmeyen, faydası ve zararı olmayan putlara tapınmanın akıl dışılığına, saçmalığına, açıkça vurgu yapmıştır.

Hz. İbrahim'in putperest kavmiyle mücadelesi, babasıyla olan tartışmasına nispeten daha sert olmuştur. Nitekim kanaatimce kavmine karşı bir ikna yöntemi olarak kullandığı anlaşılın yıldıza, aya ve güneşe, “*Bu benim tanrım öyle mi?!*” mealinde inkâr anlamı taşıyan bir bağlamda önce “Bu benim tanrım!” deyip de, onların sırayla kaybolmaya yüz tutmasıyla birlikte, “*Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Çünkü ben, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan değilim*”⁶¹ demesiyle birlikte, kavmi bu hususta onunla tartışmaya başlar.⁶² Bunun üzerine Hz. İbrahim, onlara, ayetlerde belirtildiği üzere aynen şöyle der: “*Beni doğru yola ilettişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuklarınızdan korkmam. Ancak Rabbimin dilediği olur!... Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm göndermediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım!*”⁶³

Kendisiyle tartışmaya başlayan kavmine karşı yukarıdaki cevabından da açıkça anlaşılacağı üzere, müşrikler, Hz. İbrahim ile Tanrı'nın birliği ve O'na ibadet konusunu tartışmış olmalıdırlar. Ayrıca puta tapan kavminin, tapıkları

58 Bkz. Mevdüdi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed'in Hayatı*, I/430.

59 En'âm, 6/174.

60 Meryem, 19/42.

61 Bkz. En'âm, 6/74-79.

62 En'âm, 6/80.

63 En'âm, 6/80-81.